

ПРОБЛЕМИ УКЛАДАННЯ ДВОМОВНОГО ІДЕОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА В'ЄТНАМСЬКИХ ПАРЕМІЙ

Мусійчук В. А.

Паремії будь-якого народу відображають мовні, культурні особливості нації, тому завжди актуальними є словники цих мовних одиниць. А прагнення пізнати мову та культуру інших народів спонукає людину до вивчення прислів'їв і приказок цих народів та створення двомовних словників. На жаль, українська аудиторія мало знайома з перлинами народної мудрості в'єтнамського народу. Серед українських видань нам відома лише збірка «В'єтнамські прислів'я та приказки» 1977 року, яку упорядкувала та переклала з в'єтнамської Майя Кашель [В'єтнамські..., 1977]. Близкучі переклади М. Кашель сповнені в'єтнамської поетичності і, в той же час, по-українськи близькі нашому читачеві. Але у збірці наведені лише переклади, а в'єтнамський варіант пропущений, що не може задовольнити науковців, які досліджують в'єтнамську мову, літературу, культуру. Тому завданням цієї статті є визначення засад укладання двомовного в'єтнамсько-українського словника паремій, що слугував би допоміжним матеріалом для наукової та навчальної мети.

1. Існуючі в'єтнамсько-іншомовні словники прислів'їв та приказок.

Більшість двомовних словників, в яких за основу беруться паремії (прислів'я, приказки, ідіоми, афоризми) в'єтнамської мови, укладені за алфавітним принципом. В'єтнамські паремійні одиниці надаються в алфавітному порядку, до кожної паремії наводиться або переклад, або еквівалентна паремія іноземною мовою, іноді також надається тлумачення паремії. Такі словники зручні в користуванні, коли потрібно знайти конкретну (відому) в'єтнамську паремію. Інший розповсюджений принцип укладання двомовних паремійних словників – це укладання за тематичними групами або лексичними гніздами. В таких словниках в'єтнамські прислів'я та приказки угруповані в розділи за семантичною ознакою. Нев'єтнамська частина словника так само, як і в алфавітних словниках, може варіюватися: переклад, паремійний еквівалент, тлумачення або поєднання цих форм.

Розглянемо конкретні приклади деяких двомовних словників в'єтнамських прислів'їв. У «Тлумачному в'єтнамсько-англійському словнику ідіом та прислів'їв» під редакцією Буй Фунга [Bùi Phùng 2000] подаються паремії в алфавітному порядку. До в'єтнамського прислів'я надається дослівний переклад англійською мовою або тлумачення змісту паремії та/або еквівалентна англійська паремія. Словник має всі переваги та недоліки розміщення мовного матеріалу за абетковим принципом. Крім того, якщо буквальный переклад прислів'я взятий у дужки, то щодо іншої частини упорядник не зазначає, чи він дає тлумачення, чи еквівалент, тому немає єдності. Наприклад:

a) *Ai đội mũ lệch, người ấy xấu*

(He who wears his hat the wrong way is ashamed).

Everyone talks responsibility for his own action; You have to answer for your action.

У дужках подається дослівний переклад прислів'я, далі йде роз'яснення змісту.

b) *Áo ai người ấy mặc*

Mind your own business.

У даному прикладі одразу подається тлумачення без використання лексичного матеріалу прислів'я.

в) *Ăn cây nào rào cây ấy*

Don't bite the hand that feeds you; be grateful.

У цьому випадку надається еквівалентний паремійний вислів англійської мови та його коротке тлумачення, розділені крапкою з комою.

г) *Ăn theo thói ở theo thì*

When in Rome do as the Romans do.

У наведеній словниковій статті до в'єтнамського прислів'я подається тільки англійський еквівалент.

Таким чином, ми бачимо, що автор виконує основну мету свого словника – тлумачення – різними способами. Проте незрозуміло, чим керується упорядник, коли в одних випадках надає дослівний переклад в'єтнамського прислів'я, а в інших – ні.

Ле Дінх Біть у російсько-в'єтнамському словнику прислів'їв [Lê Đình Bích 1986] подає виключно відповідники. До кожного російського прислів'я автор наводить еквівалентне в'єтнамське прислів'я. Наприклад:

a) *Доброе начало – половина дела*

Đầu xuôi đuôi lọt.

б) Нет пророка в своем отечестве

Bụt nhà không thiêng; Gân chùa gọi bụt bằng anh; Gân chùa xa phật.

До російського прислів'я наводиться одне або кілька еквівалентних в'єтнамських прислів'їв. Сам словник є частиною книги, в якій ведеться дослідження теорії про прислів'я та приказки. Словник має ілюстративний характер, тому невеликий за обсягом. Прислів'я вибрані не за принципом вживаності, а за принципом наявності близького відповідника. Еквіваленти не завжди підібрані вдало.

Во Ньі Кау в своїй збірці «Прислів'я, казао, народні пісні В'єтнаму» [Võ Như Cầu 2000] розподіляє в'єтнамські прислів'я та казао за такими темами:

- природа, погода та людська діяльність;
- поширені істини, визначення та життєвий досвід;
- моральні принципи або ставлення, поради;
- селяни та їхні поля;
- кохання – шлюб.

Окремим розділом книги йдуть колискові та народні пісні. До кожного прислів'я упорядник обов'язково дає буквальный переклад, далі, на вибір, пояснення значення в'єтнамською мовою з перекладом на англійську або синонімічне в'єтнамське прислів'я з перекладом на англійську. Наприклад:

a) Ăn phải nhai, nói phải nghĩ.

We have to chew when eating, we have to think before speaking.

Nói không nghĩ chẳng khác nào bắn không ngắm.

Speaking without thinking is shooting without aiming.

Наведена словникова стаття складається з в'єтнамського прислів'я, його перекладу англійською мовою, синонімічного в'єтнамського прислів'я з відповідним перекладом англійською.

б) Có công mài sắt có ngày nên kim.

One day one will obtain a needle by dint of wearing iron.

Lao động vất vả thì sẽ thành công.

By hard labour one will succeed.

У даному прикладі надається в'єтнамське прислів'я з буквальним перекладом англійською мовою, далі – тлумачення змісту в'єтнамською та англійською мовами.

в) Chị ngã em nâng.

When the big sister falls, the little one helps her to stand.

У цій словниковій статті до в'єтнамського прислів'я наводиться розширений переклад англійською мовою (враховуючи пропущені у в'єтнамському прислів'ї уточнюючі слова, такі як *when, her*).

Отже, в цій збірці кожне в'єтнамське слово перекладене англійською мовою, що дає користувачу відчуття краси образності в'єтнамських прислів'їв. Проте буквальне значення не завжди дає правильне уявлення про значення того чи іншого прислів'я, що стає недоліком в тих випадках, де пропущене роз'яснення. Крім того, у збірці занадто обмежена кількість тем.

Китайсько-в'єтнамський [*Nguyễn Văn Khang* 1998] та в'єтнамсько-китайський [*Nguyễn Văn Khang* 1999] словники прислів'їв та фразеологізмів впорядковані за алфавітним принципом. До одного прислів'я вихідної мови подається кілька аналогів іншої мови. Наприклад:

а) 半信半疑 *bàn xìn bàn yí*.

Bán tín bán nghi, nửa tín nửa ngờ.

б) *Bán anh em xa mua láng giềng gần.*

遠親不如仟鄰 *yuǎn qīn bù rú jìn lín*; 鄰里好, 賽金寶 *lín lí hǎo, sài jīn bǎo*; 金鄉鄰, 銀親眷 *jīn xiāng lín, yín qīn juàn*; 千錢買鄰, 八百買舍 *qiān qián mǎi lín, bā bǎi mǎi shè*.

Крім того, у зазначених словниках є перехресні посилання на схожі за змістом прислів'я. Мовний матеріал досить багатий.

Перераховані особливості відомих нам двомовних словників в'єтнамських паремій мають свої переваги та недоліки. Алфавітний порядок надає можливість швидкого пошуку конкретної паремії. Це зручно, наприклад, при перекладі. Проте необхідно знати точну мовну форму паремії. Враховуючи те, що в'єтнамські паремії часто мають кілька варіантів, які можуть не всі потрапити до словника, то існує небезпека не знайти потрібної паремії. Словники, укладені за тематичними групами, потрібні тим, хто прагне збагатити своє мовлення паремійними перлинами, влучно підкреслити думку. Однак, як правило, двомовні тематичні словники охоплюють обмежену кількість тем. Крім того, теми занадто широкі, і щоб знайти потрібне прислів'я, доводиться перечитувати весь перелік прислів'їв з перекладами до певної теми.

Щодо вибору перекладу, паремійного еквіваленту чи тлумачення, то маємо наступні зауваження. Дослівний переклад дає змогу передати образність в'єтнамського прислів'я чи приказки.

Проте знання перекладу кожного слова в паремії ще не означає розуміння значення паремії, її основної ідеї. Тлумачення, на нашу думку, корисніше. Саме з тлумачення можна зрозуміти зміст паремії, зрозуміти, чому саме ця паремія вжита в тексті (якщо маємо справу з перекладом тексту), знайти відповідник в іншій мові. Проте розкриття змісту паремії, зазвичай, громіздкі, часто вони містять не лише пояснення самої паремії, а й приклад вживання, роз'яснення національних реалій. Паремійний еквівалент іншої мови в цьому розумінні лаконічніший. Однак не до кожної паремії можна знайти точний еквівалент, особливо в таких генетично і культурно віддалених мовах, як в'єтнамська та українська.

На нашу думку, для сприймання і розуміння прислів'їв та приказок при нагоді можна скористатись в'єтнамськими тлумачними словниками паремій. А тому, у випадку двомовного словника паремій, важливіше укласти такий, що буде зручний у користуванні для мовників, тобто для тих, хто спілкується, досліджує, вивчає в'єтнамську мову. Для цієї мети більше підходить форма ідеографічного словника.

2. Основні типи ідеографічних словників паремій.

Нерозривний зв'язок мови та мислення став базовою основою для виникнення ідеографічних словників. Значення ідеографічних словників взагалі та ідеографічних словників паремійних одиниць зокрема неможливо переоцінити. В ідеографічному словнику словникові одиниці розташовуються за принципом – від поняття до позначення, а отже, на відміну від алфавітних словників, укладених за принципом – позначення → поняття, допомагають розвинути активне володіння мовними одиницями. У випадку ідеографічного словника паремій, він допомагає мовникам не просто розуміти ті чи інші прислів'я та приказки (як у алфавітних тлумачних словниках), а й активно використовувати їх, вибирати, згідно зі змістом, потрібну паремійну одиницю. Розміщення паремій за смисловими групами, певною мірою, може допомогти у вирішенні питання укладання словників синонімічних та антонімічних прислів'їв та приказок. Крім того, за допомогою ідеографічного словника можна точніше визначити значення паремій для їх тлумачення. На нашу думку, ідеографічний словник є зручною формою для подання еквівалентних паремій різних мов.

Ідеографічні словники, зазвичай, розділяють на три види: тезауруси, аналогічні словники та навчальні ідеографічні словники

[Морковкин 1970, 27]. У тезаурусах мовні одиниці впорядковуються за логіко-філософською класифікацією. В ідеографічних словниках тезаурусного типу характер та кількість лексико-семантичних груп визначається смисловою ємністю мови, а тому головною проблемою таких словників є визначення та класифікація цих груп. Принципи такої класифікації кожен з упорядників різних словників вирішує по-своєму. В аналогічних словниках словникові статті розміщуються за алфавітним порядком з посиланням на лексико-семантичне поле, до якого належить мовна одиниця. Навчальні ідеографічні, або тематичні, словники характеризуються обмеженістю тем та залученням часто лише загальноживаного лексичного матеріалу. Теоретичною основою всіх типів ідеографічних словників є синтез теорії семантичного поля та принципів ономазіологічного підходу до вивчення лексики. Базою ідеографічних словників завжди вважали ономазіологію, що представляє такий аспект вивчення семантики, коли початковими є поняття, ідея чи намір, а предметом аналізу – шляхи та засоби їх вираження [Караулов 1976, 19]. Теорія поля відображає розуміння лексико-семантичної системи мови, розуміння, де провідна роль відводиться зв'язку мови з дійсністю, співвідношенню її з позамовною реальністю. В семантичному полі не слова вступають у взаємовідносини між собою, а лише окремі їхні значення [Караулов 1981, 106]. Таким чином, теорія поля відштовхується від мови і виражає притаманну їй специфічну впорядкованість лексичного складу, а ономазіологія привносить порядок ззовні [Караулов 1976, 58].

3. В'єтнамсько-український ідеографічний словник в'єтнамських паремій.

Враховуючи переваги та недоліки існуючих в'єтнамсько-іншомовних словників паремійних одиниць, ми пропонуємо свою структуру укладання в'єтнамсько-українського словника паремій. Такий словник ми укладаємо на основі концептуально-ономазіологічного моделювання паремійних одиниць [Мусійчук 2007]. На концептуальному рівні розглядаються узагальнені поняття, великі концепти, ідеї. Структурами концептуального рівня є образи-уявлення, які формуються на основі дії позамовних факторів і реалізуються в мові через образні одиниці, зокрема прислів'я, приказки, фразеологізми. Саме у пареміях можна виявити «застигле» осмислення того або іншого концепту, що скла-

лося впродовж довгого часу і змінювалося залежно від місця, часу і умов проявів концептуальної суті в житті народу. Прислів'ям і приказкам більше, ніж іншим мовним одиницям, властива кумулятивна функція: накопичення, збереження і передача колективного досвіду лінгвокультурологічної спільноти.

Розуміючи паремію як мовний знак, як стійку матеріально-ідеальну єдність форми і змісту, співвідношувану з окремим фрагментом позамовної дійсності, що використовується на позначення мовних ситуацій або стосунків між предметами і явищами дійсності, ми враховуємо, що кожна паремія має зв'язок з певним концептом, як з ключовим словом. Проте важливо пам'ятати, що з'єднання в свідомості носіїв мови змісту концепту з певним лексичним і фразеологічним вираженням не означає наявності ключового слова у складі паремії. Ономасіологічний підхід забезпечує розгляд паремій з точки зору мовця і має такий напрям: ідея вислову (зміст паремії) → мовна форма → мовлення. Таким чином, належність паремії до того чи іншого концепту визначається не наявністю в ній певних лексичних одиниць, а відповідністю змісту, ідеї прислів'я до концепту. Засобом втілення змісту паремії у значення мовного знаку є асоціативно-образне уявлення, внутрішня форма, яка відіграє головну роль у формуванні паремійних одиниць. У внутрішній формі паремія виражає характерні риси певної ситуації, що закріплені у мовній свідомості носія мови і зумовлені національною специфікою.

Для укладання словника маємо уточнити нашу схему концептуально-ономасіологічного моделювання. Для більшої зручності, крім концепту, виділимо ще підрозділи концепту. Далі йтиме диференціація за типовими, характерними ситуаціями, які позначають паремії. Аналіз внутрішньої форми використовуємо при укладанні словника, проте у словниковій статті вважаємо за доцільніше висвітлити її результат, тобто вибір метафори, образу. Отже, структура словника матиме такий вигляд: концепт → підрозділ концепту → логема типової ситуації → образи → паремії в'єтнамської мови та паремії української мови. Під однією логемою можливий перелік кількох в'єтнамських та кількох українських паремій, при цьому вони мають однаковий зміст, проте можуть відрізнитись образним вираженням, граматичною будовою та відтінками значення, залежно від контексту вживання.

Для ілюстрації нашої теорії наведемо приклад словникової статті:

Концепт	ПРАЦЯ (працьовитість, лінь, види трудової діяльності тощо)			
Підрозділ концепту	<i>Результат трудової діяльності</i>			
Л о г е м а (т и п о в а ситуація)	<i>Праця призводить до матеріального добробуту / відсутність праці (лінь) не дає матеріальний добробут</i>			
Образ	В'єтнамська паремія	Буквальний переклад в'єтнамської паремії	Українська паремія	
С т а т о к , м а й н о , б а г а т с т в о , м і ш о к	Của ở bàn chân, bàn tay	Майно в руках, в ногах	Треба працювати, аби не бідувати; Хто живе своїм трудом, тому йде в дом; Гультяйство губить хазяйство; Де ліниво працюється, там пожитку не чується;	
	Hay học thì sang, hay làm thì có (Siêng học thì có, siêng làm thì hay)	Старанно вчишся – в е л ь м о ж н и й , багато працюєш – з а м о ж н и й (Старанно вчишся – в е л ь м о ж н и й , багато працюєш – заможний)		
	Hay làm thì giàu, hay cầu thì nghèo	Хто багато робить, той багатий, хто багато просить, той бідний		
	Người có công, người có của	Хто працює, той має		
	Siêng làm thì có, siêng học thì hay	Хто старанно працює, той заможний, хто старанно вчиться, той розумний		
	Nặng nhứt chặt bị	Важко піднімати – наповниш туго мішок		

Одяг, тепло	Hay làm đắp ấm vào thân	Хто часто працює, той тепло вкривається	Хто робить, той голий не ходить; Від лежати не буде одежі, від сну не буде коня
Їжа, ситість	Của làm ăn no, của cho ăn thèm	Сито їсть, хто заробив, недоїдає, хто позичає	Лінива рука даремний хліб їсть;
	Có cây có trồng, có trồng có ăn	Хто садить, доглядає, той і їсть	Ноги носять, а руки годують;
	Cò kiếm cò ăn, cóc kiếm cóc ăn	Лелека заробив – лелека з'їв, баклан заробив – баклан з'їв	Хто не працює, той не їсть (хто працює, той і їсть);
	Hay làm hay làm quanh năm chẳng lo đói	Хто багато робить, той не боїться голоду	Хто робить, голодний не ходить; У кого руки працюють, у того рот їсть;
	Tay làm hàm nhai, tay quai miệng trễ	Руки роблять – рот їсть, руки в боки – рот без роботи	Щоб рибку їсти, треба в воду лізти; Хочеш юшки – лови
	Muốn ăn cá phải thả câu	Хочеш їсти рибу – закинь вудочку	рибку; Печені голуби не летять до губи: працюй та й смакуй;
	Muốn ăn hết phải đào giun	Хочеш їсти дрозда – треба хробаків накопати	Праця чоловіка годує, а лінь марнує;
	Làm đầy túi ruộng, làm vơi ăn quả	Робиш з усіх сил – купиш поле, робиш не в повну силу – їстимеш неповноцінно	Хто без діла, той без хліба; У кого праця, у того й хліб; Будеш трудиться, будеш кормиться

До наведеної словникової статті включені паремії, що позначають концепт «праця», підрозділ концепту «результат праці». Звернення до концепту «праця» зумовлено тим, що праця – це реалія, що невід’ємна від життєдіяльності людини, вона займає в житті людини одне з провідних місць. Прислів’я про працю мають багатий історико-культурний зміст. «Результат праці» – один з визначених нами підрозділів концепту «праця». З цього підрозділу виділено одну типову ситуацію – «праця призводить до матеріального добробуту» (або її антипод – «відсутність праці (лінь) не дає матеріального добробуту»). Це традиційне уявлення багатьох народів про важливість і доцільність трудової діяльності.

Внутрішня форма паремій підрозділу «результат праці» реалізується через метафоризацію та метонімію поняття «матеріального добробуту» як результату трудової діяльності людини. На мовному рівні матеріальний добробут у в'єтнамських пареміях виражається такими образами – 1) статок, майно, багатство, повний мішок; 2) одяг, тепло; 3) їжа, ситість.

До завдань нашого дослідження не входить аналіз українських паремій, тому вони тут наведені лише для ілюстрації. Ці одиниці підібрані методом суцільної вибірки з різних збірок, у відповідності до розглядуваного концепту, типової ситуації та схожості внутрішньої форми. Як бачимо, в українській мові можна знайти чимало еквівалентів до в'єтнамських прислів'їв, спираючись на розроблену нами концептуально-ономасіологічну модель.

У словнику пропонованого зразку немає чіткого протиставлення «один до одного» певної в'єтнамської до певної української паремії, натомість є вільний вибір серед кількох в'єтнамських та кількох українських паремійних одиниць, що дає простір для творчого осмислення. На нашу думку, в'єтнамсько-український словник паремійних одиниць такої будови стане в нагоді студентам, викладачам, всім, хто цікавиться в'єтнамською мовою та хоче познайомитись зі скарбницею паремійного фонду в'єтнамської мови. Крім того, якщо подати назви концептів, підрозділів концептів та логем не тільки українською, а й в'єтнамською мовами, то його можна використовувати в обох напрямках, тобто з в'єтнамської мови на українську та навпаки – з української на в'єтнамську.

ЛІТЕРАТУРА

1. В'єтнамські прислів'я та приказки // Упор. та пер. з в'єтнамської М. Кашель. К., 1977.
2. Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография. – М., 1976.
3. Караулов Ю.Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. – М., 1981.
4. Морковкин В.В. Идеографические словари. – М., 1970.
5. Мусячук В.А. Концептуально-ономасіологічне моделювання системи паремійних одиниць (на матеріалі паремій в'єтнамської мови, що представляють концепт „праця”) // Мова і культура. (Науковий журнал). – К., 2007. – Вип. 9. – Т. XI (99).

Культурологічний підхід до викладання мови і літератури. – с. 298–303.

6. Bùi Phụng. Từ điển thành ngữ - tục ngữ Việt – Anh tương giải. – TP Hồ Chí Minh, 2000.

7. Lê Đình Bích. Tục ngữ Nga – Việt. – Hà Nội, 1986.

8. Nguyễn Văn Khang, Nguyễn Thị Tân, Hong Zhao Xiang, Nguyễn Thế Sự. Từ điển thành ngữ, tục ngữ Hoa – Việt. – Hà Nội, 1998.

9. Nguyễn Văn Khang. Từ điển thành ngữ, tục ngữ Việt – Hoa. – Hà Nội, 1999.

10. Võ Như Cầu. Tục ngữ, ca dao, dân ca Việt Nam (song ngữ Việt – Anh). – Đồng Nai, 2000.